

tussen individuen gemaakt worden dan voorzover dit door God gegeven is. Het calvinisme veroordeelt slavernij en is gekant tegen alle hiërarchie tussen mensen. Dat wil niet zeggen dat er geen door God gegeven verschillen qua sekse of talent zouden zijn. Kuyper zet zich scherp af tegen het modernisme, dat elk verschil zou loochenen en van de vrouw een man wil maken en van de man een vrouw. Het modernisme nivelleert en doodt het leven ‘door het onder de ban van de eenvormigheid te leggen’ (19).²⁰ Zonder het met zoveel woorden te zeggen is de implicatie duidelijk. Terwijl het modernisme dwingend uniformeert, laat het calvinisme het leven vrij. Aan Kuypers beschouwing ligt de facto – zonder dat hij dat uitdrukkelijk zelf zo formuleert – een opvatting ten grondslag van wat modern is. ‘Modern’ in de calvinistische zin van het woord staat voor vrijheid en pluralisme.

Een volgende moderniserende werking van het calvinisme ligt besloten in de leer van de gemeene gratie, ‘waardoor God het leven der wereld in stand hield, den vloek die op de wereld rustte ontspande, haar bederf stuitte, en alzoo de rijke ontwikkeling van ons leven door liet gaan, om daarin als Schepper zichzelf te verheerlijken’ (22). Dit leerstuk legitimeert de emancipatie op verschillende terreinen van het menselijk leven.²¹ In hedendaagse, sociologische termen: het calvinisme is compatibel met moderne differentiatieprocessen en heeft in dit opzicht ook een stimulerende bijdrage geleverd. Ware calvinisten trekken zich niet terug in de beslotenheid van hun binnenkamer of op het kerkelijk erf, maar participeren in maatschappelijke ontwikkelingen en nemen hier ook initiatief. ‘Op het *zondige* in de wereld, niet op die *wereld* zelve zou voortaan de vloek rusten, en tegenover het kloosterlijk mijden van de wereld spreekt van nu voortaan de plicht, om *in* de wereld God te dienen, ook in zijn wereldsch, maar daarom niet minder Goddelijk beroep’ (23). Kuyper zet zich af tegen de (doperse) wereldmijding en claimt dat het Nederlandse calvinisme op alle gebied – of het nu gaat om scheepvaart, handel, land- en tuinbouw, industrie, kunst of wetenschap (21, 33) – een enorme impuls heeft gegeven. De beroemde, later gepubliceerde these van Max Weber dat de protestantse (voor Kuyper: calvinistische) ethiek een mentaliteit heeft bevorderd die gunstig is voor de ontwikkeling van het kapitalisme is in overeenstemming met Kuypers ideeën.

De moderniseringstheorie wordt door Kuyper niet expliciet uitgewerkt, maar is zeker een structurerend element in de vergelijkingen tussen de verschillende wereldbeschouwingen. Daarbij hanteert hij zowel een diachroon als een synchroon perspectief. Het paganisme, het islamisme en het romanisme zijn drie opeenvolgende stadia in een ontwikkelingsgang die ten einde loopt. Heden ten dage ligt de leiding bij het calvinisme en het concurrerende

theologische cultuurbeschouwing van Abraham Kuyper (Kampen 1947); Jac. van Wieringh, *Het maatschappijbeeld van Abraham Kuyper* (Assen 1967).

²⁰ Voor alle duidelijkheid voeg ik hieraan toe dat mijn opvatting van ‘modern’ en ‘moderniteit’ niet verward moet worden met Kuypers zeer polemische gebruik van de term ‘modernisme’. Mijn opvatting veronderstelt de moderne – met Georg Simmel, Max Weber en Ernst Troeltsch beginnende – historische en sociologische begripsvorming omtrent moderniteit.

²¹ Voor een analyse van het gebruik van het begrip modernisme zie Heslam, *Creating a Christian World-view*, 96-111, die drie elementen onderscheidt, te weten de Franse Revolutie, het (Duitse) pantheïsme en het (Darwinistische) evolutie-denken. Over de frequente verwijzingen naar de Franse Revolutie, die door Kuyper scherp van de Amerikaanse revolutie werd onderscheiden, zegt Heslam het volgende: ‘Throughout his journalistic and political career, Kuyper made more frequent reference to the French Revolution than to any other historical event, including the Reformation. This was in large part due to the intellectual legacy of Groen van Prinsterer, who emphasized the antithesis between Christian Faith and the unbelief (*ongeloof*) of the French Revolution’ (97). Daarbij ging het Kuyper niet zozeer om de histori-